
Ναξιακά

Τρίμηνη επιθεώρηση της Ομοσπονδίας Ναξιακών Συλλόγων

✧ Στ. Ψαρρά (Σχόλιο), Μνήμη Νίκου Κεφαλληνιάδη ✧ Στ. Ημέλλου, Επικήδειος εις Κεφαλληνιάδην ✧ Ειρήνης Μαστοροπούλου-Ναυπλιώτη, Απουσία (ποίημα) ✧ Κούλα Πετράτου-Μαργαρίτη, Το κολιέ με τα κοχύλια (ποίημα) ✧ Νίκου Δέτση, Στον Ν. Α. Κεφαλληνιάδη ✧ Μανόλη Γ. Σέργη, Ο Ν. Κεφαλληνιάδης ως λαογράφος ✧ Μ. Χωριανόπουλου, Μια ψυχούλα μοναδική ✧ Ι. Κ. Τουμπακάρη, Ο Ν. Κεφαλληνιάδης και τα «Ναξιακά» ✧ Ν. Α. Κεφαλληνιάδη, Μικρή ανθολογία από το λογοτεχνικό του έργο (Στην κοιλάδα με τις πικροδάφνες, Χαμένος παράδεισος, Ράνια Σ. 255, Χειμωνιάτικο) ✧ π. Αντώνιος Απειρανθίτης, Ο νέος Ι. Ν. των Ταξαρχών Σαγκρίου (1^ο μέρος) ✧ Δ. Οικονομίδη, Για τη «Φλέα» ✧ Δ. Αγγελή, Τα εργαλεία του παλιού σιδηρουργείου ✧ Μ. Τρανούδη, Λαογραφικά της Νάξου ✧ **Ναξιακή ποίηση:** Ειρήνη Πρωτοπαπαδάκη, Μαρία Γρατσία-Θεωνά ✧ **Ναξιακή πεζογραφία:** Νικόλας Φρ. Κατεινάς (Οι πολίτισσες), Γ. Προμπονά-Κότε (Είδες που παρά λίγο να ζήσομε...) ✧ **Ναξιακή Ζωή** ✧ **Βιβλιογραφικά-Βιβλιοπαρουσίαση-Βιβλιοκριτική** ✧ **Ναξιακά Τετράδια** ✧

Εξώφυλλα - Κοσμήματα: Αικατερίνης Δεγαϊτά

Ο ΝΙΚΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ ΩΣ ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ

ΜΑΝΟΛΗ Γ. ΣΕΡΓΗ

Επίκ. Καθηγ. Λαογραφίας στο Δ. Π. Θράκης

Εισαγωγική παρατήρηση πρώτη: Το απόλυτο από εισαγωγικά *λαογράφος* του τίτλου άλλων μεν («επωνύμων» σκαπανέων της λαογραφικής επιστήμης) θα εξάψει την οργή, άλλων (δεδηλωμένων «εχθρών της») θα εξοπλίζει τις φαρέτρες εναντίον της, ενώ κάποιων τρίτων θα ευχαριστήσει το αίσθημα για τη *δίκαιη απόδοση τιμής* σ' έναν μεγάλον *ερασιτέχνη* «εκ των μελετητών της ακραιφνούς ελληνικής ψυχής», όπως είχε αποκαλέσει ο Στίλπων Κυριακίδης τους (ενίοτε) αυτόκλητους, ένθερμους συλλογείς λαογραφικού υλικού της εποχής του. Ανήκουμε στην τρίτη κατηγορία, και, ως εκ τούτου, ζητούμε εξ αρχής τη συγχώρεση εκ μέρους των θιασωτών των δύο προηγούμενων κατηγοριών και αιτούμεθα έφεση για το παράπτωμά μας.

Παρατήρηση δεύτερη: ο ελάχιστος χώρος που μας αναλογεί δεν επιτρέπει να επεκταθούμε περισσότερο στο θέμα μας με παραδείγματα και βιβλιογραφικές παραπομπές. Ό,τι γράφεται εδώ για τον αείμνηστο Ν. Κεφαλληνιάδη αποτελεί συμπίλημα της δικής μας αποτίμησης του έργου του, βασισμένης όμως στο σύνολο σχεδόν της λαογραφικής του παραγωγής.

Ο αείμνηστος Νίκος Κεφαλληνιάδης (Ν.Κ.) ήταν πολυσθενής προσωπικότητα. Καλλιτέχνης, ποιητής, λογοτέχνης, μαχητικός δημοσιογράφος, εκπαιδευτικός, *άνθρωπος* (πάντα με ενδιαφέρει το τελευταίο). Εδώ θα αρκεστώ στην ιδιότητά του ως *λαογράφου*.

Ο Ν.Κ. συνεχίζει την παράδοση των πρώτων μεγάλων *λαογράφων* της πατρίδας μας, οι οποίοι ενστερνίστηκαν μετά πάθους το εθνικό κάλεσμα για την απόδειξη της ιστορικής μας *συνέχειας εν τόπω και χρόνω*. Η λαογραφία τότε (και αργότερα φυσικά, μέχρι προσφάτως για πολλούς εραστές και θεράποντές της) έπρεπε να διαδραματίσει το ρόλο της, ως *εθνικής επιστήμης*, όπως τον φαντάστηκαν και τον ενίσχυσαν οι εκφραστές των ιδεωδών της αστικής τάξης και οι διαμορφούμενες απ' αυτήν εθνικές προτεραιότητες περί αποδείξεως της *εθνικής συνέχειας*, *εθνικού προορισμού*, *αποστολής του ελληνισμού*, περί *Μεγάλης Ιδέας*, κ.ά. Είναι λοιπόν ένας από τους κρίκους αυτής της λαμπρής γενιάς των «ηρωικών *λαογράφων*», η οποία, αν και αναμφίβολα ταυτίστηκε με την *ερασιτεχνία*, εντούτοις άφησε στους επιστήμονες *λαογράφους* προς μελέτη και επεξεργασία ανεκτίμητους θησαυρούς.

Τη δεκαετία που 1960, όταν ο Ν.Κ. πρωτάρχισε να ασχολείται με το λαϊκό πολιτισμό, ο προσανατολισμός της *μη επιστημονικής* λαογραφίας ήταν ακόμη ο ίδιος μ' αυτόν που ίσχυε στα τέλη του 19ου αι.: σύνδεση του παρόντος με την αρχαιότητα ως απόλυτη απόδειξη της εθνικής συνέχειας

(ακόμη και όταν αυτή δεν υπάρχει, μπορεί και πρέπει να επινοηθεί με εξωφρενικές «θεωρίες») και απόκρουση της ανθελληνικής θεωρίας του Φαλμεράγερ, αλλιώς, με μια κουβέντα, ανακάλυψη (πάση θυσία) επιβιωμάτων της αρχαιότητας «εις τον καθ' ημάς νεοελληνικόν βίον». Ο Ν.Κ. δεν θα μπορούσε να είναι εξαίρεση. Όταν επιστήμονες λαογράφοι, που ενημερώνονταν για τους νέους δρόμους της επιστήμης ή διέτριβαν στα πνευματικά ρεύματα της τότε ευρωπαϊκής λαογραφίας και δεν «πήραν μυρωδιά» για τα εκεί κυοφορούμενα, ή εθελotuφλώντας δεν μετακινήθηκαν ούτε κεραία από τη μονοδιάστατα χαραγμένη γραμμή τους, θα περιμέναμε «αλλαγή πορείας» και «υπερβάσεις των καθιερωμένων» από έναν ερασιτέχνη του είδους; Όχι φυσικά, γι' αυτό και οι πρώτες του λαογραφικές κινήσεις σχετίζονται «αναγκαστικά» με το μοτίβο των ακόμη ισχυρά κρατούντων παραδεδομένων. Το φάντασμα του Φαλμεράγερ στοίχειωσε για τα καλά στον τόπο μας και κυνηγούσε ανελέητα (και αδιάκριτα) επιστήμονες και αγνούς ερασιτέχνες...

Οι πρώτες του προτεραιότητες στο ξεκίνημά του ήταν η συλλογή λαογραφικού υλικού από την ιδιαίτερή του πατρίδα και αργότερα από τη Νάξο ολόκληρη. Η θεματολογία του Ν. Γ. Πολίτη και των κύριων επόμενων συνεχιστών του, του Γεωργίου Μέγα και του Στίλπωνος Κυριακίδη (τους εκτιμούσε ιδιαίτερος, όπως έλεγε στις μεταξύ μας συζητήσεις) ήταν η βάση του. Αυτούς εξάλλου είχε διδαχθεί στις σπουδές του. Τον έθελε περισσότερο η *Φιλολογική Λαογραφία* (όπως την είπαμε μετά), τα «μνημεία του λόγου» του λαού όπως τα πρωτοείπε ο Πολίτης, δηλ. το δημοτικό τραγούδι, οι παραδόσεις, τα αινίγματα, οι επωδές, κ.ά., αλλά και η *εθμική Λαογραφία* (με τα έθιμα του «κύκλου του χρόνου» και της λαϊκής θρησκευτικής ζωής, που έβαιναν παράλληλα προς την ενασχόλησή του με την εκκλησιαστική ιστορία του νησιού). Το σχετικό υλικό που συγκέντρωσε, ακατέργαστο και ανάκατο μερικές φορές, είναι τεράστιο. Ένα μέρος του έτυχε να δει το φως της δημοσιότητας στα ναξιακά ιστορικολαογραφικά εγχειρίδια που κυκλοφορήθηκαν με ενέργειες και δαπάνη των τοπικών πολιτιστικών συλλόγων, άλλα κείμενά του βρίσκονται καταχωνιασμένα σε εφημερίδες και περιοδικά, (ναξιακά, κυκλαδικά, αθηναϊκά), των οποίων ο αριθμός είναι απροσδιόριστος, και αυτή ακόμη η γνώση περί υπάρξεώς τους αμφίβολη (η σύνταξη της καθόλου παραγωγής του παραμένει ένα αίτημα της ναξιακής επιστημονικής κοινότητας, που απευθύνεται - ποιος ξέρει για πόσο διάστημα - στους «ειδικούς» και στους πολιτιστικούς φορείς του νησιού μας. Να ένα ακόμη λαμπρό πεδίο για τους νέους φοιτητές μας και τους υπεύθυνους των πολιτιστικών μας πραγμάτων).

Ας αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι δεν έχουν εκτιμηθεί δεόντως τα ιστορικά του κείμενα που ενέχουν εκ των πραγμάτων αξιόλογο λαογραφικό ενδιαφέρον (αυτό που λέμε εργασίες και κείμενα *Αρχειακής* ή *Ιστορικής*

Λαογραφίας). Ας αναφερθεί παρενθετικά ότι τον Ν.Κ. τον θεωρούμε πρωτίστως ιστοριοδίφη, ο οποίος εμμέσως, αλλά συνειδητά, βοήθησε το λαογραφικό έργο των νεωτέρων ερευνητών, με την δημοσιοποίηση πάμπολλων ιστορικών πηγών. Έχει δημοσιεύσει δεκάδες κείμενα (αυτοτελώς, ή εντεταγμένα σε ιστορικές του μελέτες), τα οποία θα σταθούν προπλάσματα σε μια μελλοντική συνολική, ιστορικολαογραφική και κοινωνιολογική επιστημονική θεώρηση ναξιακών ζητημάτων όπως π.χ., «η διαχείριση του θανάτου», «φορεσιά», «οικογένεια», «παιδεία», «κοινωνικές τάξεις», «συντεχνίες», «συμβίωση με τους Άλλους», και δεκάδων άλλων (συμπληρούμενων - πάντοτε - των προαναφερθέντων ενδεικτικών τίτλων με τα ιστορικά όρια εντός των οποίων θα κινηθεί η κάθε εργασία: π.χ., «πεθαίνοντας στη Νάξο τον 17ο αι.», «μελέτη θανάτου στη Νάξο τον 19ο αι.», «ιατρική και νοσηλεία στη Νάξο, 17ος έως 19ος αι., με δεδομένο φυσικά τον τόπο, το «αστικό» - αγροτικό περιβάλλον του νησιού μας, με τις εμφανείς διαφοροποιήσεις τους). Ο Ν.Κ. λοιπόν έχει σωρεύσει στα έργα του αρκετό λαογραφικό υλικό για περαιτέρω έρευνα και εμβάνθυση, το έργο του είναι «δεξαμενή» απ' όπου αντλούνται και θα αντληθούν πάμπολλα δεδομένα για συνθετότερες, αναλυτικότερες και πιο επιστημονικές αναλύσεις. Είναι αλήθεια ότι η ναξιακή βιβλιογραφία πάσχει από «κάθετες» λεγόμενες «μελέτες», ο Ν.Κ., όπως και άλλοι μελετητές του ναξιακού πολιτισμού, θεράπευσαν μέχρι τώρα τις λεγόμενες «οριζόντιες». Το συσσωρευμένο υλικό του όμως είναι για τους αυριανούς ερευνητές η «μαγιά» για την επιστημονική έρευνα, σε θέματα που ασχολείται σήμερα η διεθνής λαογραφική και ανθρωπολογική κοινότητα.

Η άλλη του προσφορά έγκειται στη σύνθεση λαογραφικών εργασιών, ναξιακού και κυκλαδίτικου - πρωτίστως - ενδιαφέροντος. Προείπαμε ότι οι περισσότερες κινήθηκαν αναγκαστικά στο κλίμα της μεθόδου και της στοχοθεσίας της παραδεδομένης λαογραφικής «φόρμας», της «ακαδημαϊκής», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όσοι Έλληνες επιστήμονες ασχολήθηκαν με την «παραδοσιακή» (συμβατικός και αυτός ο όρος) λαογραφία δεν άφησαν τεράστιο επιστημονικό έργο. Προς Θεού! (Το αναφέρουμε, παρόλο που δεν έπρεπε, γιατί τα αυτονόητα δεν απαιτούν εξηγήσεις, αλλά όλο και κάποιοι θα βρεθούν να «διαολιστούν» αναίτιως). Ο ερασιτέχνης Ν.Κ., άφησε κι αυτός αξιόλογες εργασίες «παραδοσιακής λαογραφίας».

Όμως, για μας έχει ιδιαίτερη σημασία τούτο: πάντοτε διακρίναμε στα κείμενά του έναν παράγοντα που διαφοροποιούσε το ύφος μιας «κλασικής» λαογραφικής εργασίας από μιαν άλλη της σύγχρονης, αυτής που θεωρεί ισότιμες και ευγενείς αρωγούς στο έργο της τις συναφείς ανθρωπιστικές επιστήμες, και ουδόλως «καταπιεστικές» ή υποδεέστερες. Ο παράγοντας αυτός ήταν η προσπάθειά του να εντάξει σε αρκετές εργασίες του την κοινωνιολογική θεώρηση των πραγμάτων, η προσπάθειά του να κάνει πράξη

τη βασική αρχή της *Κοινωνικής Λαογραφίας* για την ιστορικότητα των *λαογραφικών φαινομένων*, την ιστορικά δηλ. και κοινωνικά προδιορισμένη όψη τους στο πέρασμα του χρόνου. Πολλές φορές εκθείαζε στον υπογραφόμενο το «κοινωνικό άνοιγμα» της Λαογραφίας που πραγματοποίησε ο Δ. Β. Οικονομίδης (την άποψη αυτήν αναπτύξαμε με αποδείξεις σε σχετική μελέτη μας για τον «Νέστορα» της ελληνικής Λαογραφίας) ή αυτό που είχε κάνει το 1963 ο έτερος «μεγάλος» της επιστήμης, ο Δ. Σ. Λουκάτος με τα *Σύγχρονα λαογραφικά* του (τα γνώριζε ο Ν.Κ.), αλλά κυρίως με τα *Αστικής Λαογραφίας* θέματα που ανέπτυσσε στους τελευταίους τόμους του περιοδικού Λαογραφία. Φυσικά η «αγάπη» του (ως άνθρωπος και νεοτερικός επιστήμων - με την καλή της έννοια - ήταν ο Μ. Γ. Μερακλής). Μιλούσε με θαυμασμό για τον δάσκαλό μας, του έδειχνε εργασίες του ή του ανέπτυσσε κάποιες ιδέες του κι εκείνος πάντοτε τον ενθάρρυνε να τις πραγματώσει. Του άρεσαν λοιπόν τα νεοεισηγμένα στη λαογραφία θέματά τους, είχε επηρεαστεί από τις νέες τους ιδέες, όπως - επαναλαμβάνουμε - και απ' αυτές του Οικονομίδα. Εννοείται ότι καθόλη τη λαογραφική του πορεία είχε ως αρωγό του τις απόψεις και την εργογραφία του άλλου μεγάλου Ναξιώτη λαογράφου, του Στεφ. Δ. Ημέλλου.

Για να γίνουμε σαφέστεροι ως προς τη θεματολογία, π.χ., της «παραδοσιακής» και της σύγχρονης Λαογραφίας, αναφέρουμε εν τάχει πως, όταν μετά το 1945 η εσωτερική μετανάστευση έχει λάβει εκρηκτικές διαστάσεις, όταν η ύπαιθρος έχει ερημώσει, όταν ένας νέος ελληνικός κόσμος, ένας νέος «λαός» γεννιόταν στα αστικά κέντρα, όταν οι πρώτες ρωγμές στην οργάνωση της παραδοσιακής κοινωνίας ήταν ήδη οφθαλμοφανείς, όταν στη νόθα αστικοποίηση των άστεων προστίθεται η διαβρωτική επίδραση της αστικής ζωής σ' αυτήν της υπαίθρου, όταν το *αγροτοαστικό δίπολο* αμβλύνεται καθημερινά, όταν έχουμε τόσα άλλα θέματα αλλαγών και μεταβολών, τόσα νέα κοινωνικά δεδομένα, κάποιοι λαογράφοι εξακολουθούσαν ακόμη να ασχολούνται μόνο με τη θεματολογία της επιστήμης τον 19ο αι.

Επανερχόμενοι επιθυμούμε με τα παραπάνω να τονίσουμε κάτι που ίσως δεν έχει επισημανθεί μέχρι τώρα: ο Ν.Κ. υπήρξε πρωτοπόρος στη μελέτη κάποιων λαογραφικών θεμάτων, αφού θέματα με τα οποία εκείνος ασχολήθηκε προ 30ετίας αποτελούν *σήμερα* αντικείμενα έρευνας και μελέτης από τη *Σύγχρονη Λαογραφία*. Ενδεικτικά, αναφερόμαστε στις εργασίες του για τους σύγχρονους Ναξιώτες λαϊκούς ποιητές, μουσικούς και καλλιτέχνες, για τα σημερινά επιτύμβια λαϊκά επιγράμματα, για τον ναξιακό Τύπο (παρόλο που δεν ξέφυγε πολύ από την ιστορική θεώρηση του θέματος), για τα μαθητικά και νεανικά -γενικά- λευκώματα, κ.ά. Να τι έγραφε στον Επίλογο του βιβλίου του *Κιτρινισμένα Φύλλα (Μαθητικά Λευκώματα)*: «... νομίζω ότι μέσα από τα γραφόμενα (...), την ιδεολογία, τη γλώσσα βγαίνει, καθρεφτίζεται η κοινωνία

της εποχής, τα ήθη κι έθιμά της, η ηθική της, με τον αγνότερο τρόπο, τον πιο ανόθευτο, τον πιο πηγαίο, αφού είναι γραμμένα από τους νέους της εποχής...». Είναι η δεκαετία του 1960, και ο συγγραφέας του βιβλίου μας παρωθεί, με την επικουρική μελέτη και άλλων σχετικών λαϊκών βιβλίων, να δούμε την εποχή *λαϊκά, κοινωνιολογικά*, μέσα από τον εξιδανικευμένο και ρομαντικό λόγο των νέων παιδιών. Θυμίζω το αυτονόητο: *η λαογραφία είναι επιστήμη και των ιδεολογιών που παράγουν και καταναλώνουν αμφότερες οι κοινωνικές τάξεις, «η ανώτερη» και η «λαϊκή»* (το γνωστό δίπολο του πολιτισμικού δυισμού). Τι ωραιότερο από μελέτες, π.χ., του τύπου: *πώς προσλαμβάνει και μετουσιώνει* (γιατί έτσι γίνεται, όχι βεβαίως πάντα, αλλά και κατ' αντίστροφη φορά) *ο λαός την κυρίαρχη ιδεολογία σε δεκάδες επιμέρους εκφάνσεις της*. Ή το πιο απλό: είναι δυνατόν να οργανωθεί σήμερα μια επιστημονική λαογραφική εργασία χωρίς τη γνώση του ιστορικού και ιδεολογικού περιγυρου της εποχής και του μελετώμενου τόπου;

Βεβαίως όποιος εργάζεται, και μάλιστα πειστικά και αδιάκοπα, κάνει λάθη. Ο Ν.Κ., ως αυτοδίδακτος περί την κριτική έκδοση κειμένων ή περί τη λαογραφία άφησε να εισχωρήσουν στα κείμενά του παραναγνώσεις, κενά, ή αβίαστες εκτιμήσεις και εσφαλμένες λαογραφικές ερμηνείες. Το γεγονός αυτό υπαγορεύει κριτική στάση σε μερικά του κείμενα ή τουλάχιστον συγκριτική αντιπαράθεση με το υποδεικνυόμενο ιστορικό πρωτότυπο, όσον αφορά στις ιστορικής θεματολογίας εργασίες του. Δεν επιθυμούμε με τα εδώ γραφόμενα να κάνουμε κριτική σε απόντα, το ήθος μας δεν το επιτρέπει, ούτε είμαστε άξιοι γι' αυτό. Πιστεύουμε ακράδαντα ότι τα ελαττώματα αυτών που δημιουργούν είναι *συγγνωστά, ύποπτη είναι η αρετή εκείνων που δεν δημιουργούν ποτέ και τίποτα, αλλά πάντοτε μπορούν να κρίνουν* (αποκτήσαμε και τέτοιους εσχάτως). Εξάλλου μόνον οι νεκροί δεν σφάλλουν, ή το πιο απλό, οι νεκροί δεδικαίωνται.

Και κάτι τελευταίο για τον άνθρωπο Ν.Κ.: Η αρετή των ανθρώπων δεν κρίνεται από το τι κάνουν, αλλά από τα *κίνητρα* των πράξεών τους, από το *γιατί το κάνουν*. Ο αείμνηστος Ν.Κ. (εκτιμούμε πως) ό,τι έκανε το έκανε από πραγματική αγάπη για το νησί μας. Μπορεί να λαθεύουμε, πάντως δεν το αναφέρουμε για να εξωραίσουμε τη μνήμη του, αλλά μόνον επειδή το πιστεύουμε. Θα μείνει στη ναξιακή ιστορία ως ένας ΜΕΓΑΛΟΣ Αξιώτης και για την ανιδιοτελή προσφορά του στον τόπο μας. Αυτό το τελευταίο δημιουργεί ένα ασύγκριτο πλεόνασμα στη σύγκρισή του με τα αρνητικά του έργου του. Ας είναι αιώνια η μνήμη του! Και θα είναι, τόσο για την αποδεδειγμένη αγάπη των οικείων του και του ναξιακού κόσμου στο πρόσωπό του, όσο και για το έργο του. Η δική μας ευχή είναι κοινότατη: *το δικό του όνειρο να αρχίσει να αφορά όλο και πιο πολλούς νέους ερευνητές του τοπικού μας πολιτισμού*.